

De werkgroep BOVEN heeft verschillende bestuurders gevraagd om hun bestuurlijke ervaringen met initiatieven op het gebied van de energietransitie te delen zodat ook andere bestuurders daar hun voordeel mee kunnen doen.

In dit verslag delen wethouder Frank van Kuppeveld (foto)¹ en programmamanager energietransitie Erik Bulten hun bestuurlijke ervaringen met de geothermietoepassingen die al ruim tien jaren in de Zuid-Hollandse gemeente Pijnacker-Nootdorp plaatsvinden.

De gemeente Pijnacker-Nootdorp is een voorloper als het gaat om het toepassen van geothermie. Al in 2010 hebben twee pionierende glasbouwtuinders (Ammerlaan en Duijvestijn) in de gemeente het initiatief genomen om met aardwarmte hun kassen te verwarmen. Tropische plantenkweker Ammerlaan was in 2010 zelfs het eerste sierteeltbedrijf in Nederland met een aardwarmte-installatie. Inmiddels zijn er meer aardwarmteputten geboord. Behalve 24 collega-kwekers verwarmt de installatie van Ammerlaan een zwembad, een school, een sportcentrum en 543 woningen. In totaal wordt hiermee 12,5 miljoen kubieke meter gas per jaar uitgespaard. In 2021 won het aardwarmteproject Ammerlaan de EZK Energy Award 2020.²

De gemeente is volgens Van Kuppeveld indertijd beperkt bij beide eerste initiatieven betrokken geweest (er is alleen een kleine subsidie ter beschikking gesteld) omdat het vooral andere partijen zijn die een formele rol hebben in het proces. De minister van EZK is het bevoegde gezag voor de vergunningverlening. Aanvragen voor de verschillende vergunningen die nodig zijn alvorens een aardwarmte-installatie in gebruik te kunnen nemen, verlopen dus via het ministerie van EZK. Het ministerie laat zich door verschillende partijen adviseren zoals TNO (voor een technische beoordeling), SodM (voor een risicoanalyse) en de

¹ Met portefeuille wonen, duurzame glasbouw, grondzaken, energietransitie en economie.

² Artikel 'Gemeente vaart duurzame koers met aardwarmte' op www.allesoveraardwarmte.nl ; www.ammerlaan.nl.

Mijnraad. De provincie en waterschappen toetsen de vergunning voor de bescherming van de grondwaterlagen door het indienen van een zienswijze. Van Kuppeveld: 'Wij konden formeel dus ook niet zo veel, behalve als het om het bestemmingsplan ging. De veiligheidsrisico's zijn toen daarom ook niet bij ons op tafel gekomen. Dat de gemeente een regiefunctie zou kunnen spelen bij de energietransitie was toen ook nog helemaal niet aan de orde.'

Rol van de gemeente volgens het Expertise Centrum Warmte

Dat de formele rol van de gemeenten nog steeds beperkt is bij het vergunningsverleningsproces geothermie blijkt ook uit de handreiking *Geothermie* die door het Expertise Centrum Warmte is uitgebracht. In de handreiking is te lezen dat deze rol op drie momenten tijdens het proces kan plaatsvinden:

- Voor de vergunning 'toewijzing zoekgebied' adviseert de gemeente 'het ministerie van Economische Zaken en Klimaat of de opsporing en winning van geothermie past binnen de transitievisie warmte en lokale warmtevisies. Ook geeft de gemeente advies over de bestaande en voorgenomen mogelijkheden van de ondergrond in het gebied.'
- Tijdens de beoordeling van de startvergunning kan de gemeente vragen om 'aandacht voor andere ondergrondse activiteiten binnen de startvergunning.'
- Voor de vervolggvergunning wordt er door het ministerie 'soms ook advies van decentrale overheden gevraagd. Dit is alleen als er ten opzichte van de startvergunning nadeliger effecten voor de omgeving worden verwacht.'

Inmiddels lopen er in Pijnacker-Nootdorp verschillende andere initiatieven voor geothermietoepassingen. Zo ontstond een aantal jaren geleden bij de gemeente de ambitie om geothermie in te zetten voor het aardgasvrij maken van de woonwijk Klapwijk. Deze ambitie paste bij een veel grotere opgave om de infrastructuur van Klapwijk te verbeteren. De bodem in Klapwijk is sinds de aanleg namelijk flink gedaald, de riolering functioneert niet goed en regenwater blijft lang op straat staan. Toen bleek dat ontwikkelaar Wayland van plan was om een geothermiebron te boren voor glastuinbouwbedrijven in Pijnacker-Oost diende zich de mogelijkheid aan om ook de nabijgelegen woonwijk Klapwijk hierin mee te nemen. De gemeente diende in 2020 een aanvraag in om deel te nemen aan het Programma Aardgasvrije Wijken en ontving een landelijk subsidie van € 7,5 miljoen om haar ambitie te helpen verwezenlijken. De doelstelling is dat vanaf 2026 69 bedrijven en 1.400 woningen van aardwarmte worden voorzien.³

Van Kuppeveld en Bulten vinden het aantal partijen dat op afstand van de gemeenten een formele rol speelt in het vergunningverleningsproces geothermie inmiddels een bestuurlijk aandachtspunt. Dit komt vooral ook door de aandacht die er de laatste jaren is geweest voor de aardbevingen in Groningen. Van Kuppeveld: 'Zodra inwoners horen dat er initiatieven voor boringen zijn, voor welke toepassing dan ook, is de reflex: dat leidt tot situaties zoals in Groningen.' Om de zorgen van inwoners tijdig te kunnen wegnemen, zo stelt Van Kuppeveld, is communiceren essentieel. Aangezien de gemeente doorgaans niet aan de voorkant op de hoogte wordt gebracht van de aanvragen – 'net als onze inwoners moeten wij het in de krant lezen' – kan zij haar inwoners ook niet tijdig informeren. Van Kuppeveld

³ Programma Aardgasvrije Wijken (2012). *Klapwijk gemeente Pijnacker-Nootdorp – Verslag reflectieve motor*. Ministerie van EZK, IPO, VNG en Uni van Waterschappen ; www.waylandenergy.nl.

en Bulten pleiten daarom voor een integrale benadering waarmee ze vooral bedoelen dat de verantwoordelijken voor het vergunningverleningsproces hen proactief informeren over nieuwe initiatieven zodat de gemeenten vervolgens haar inwoners daarover kan (laten) informeren. Het gaat daarbij vooral om een uitleg van het proces of in het geval van Klapwijk welke technische aanpassingen nodig zijn, en het wegnemen van gepercipieerde 'Groningse veiligheidszorgen'. Bulten: 'Inwoners willen simpelweg weten wat de consequenties voor hen persoonlijk zijn.'

Behoefte aan informatie

Vanuit verschillende belangen, maar ten minste vanuit de behoefte aan informatie, houden bewonersverenigingen in de gemeente Pijnacker-Nootdorp zich bezig met de geothermie-toepassingen. Zo is in februari 2022 de Belangenvereniging Warm Klapwijk (BWK) speciaal opgericht om zoals zij zelf zegt namens haar leden mee te kunnen praten over beslissingen in de warmtetransitie van haar wijk. In een van de nieuwsbrieven van Warm Klapwijk stelt ze dat 'we onze energie vooral steken in de gesprekken met de gemeente en het inhoudelijk bijblijven'.⁴

De bewonersvereniging Delfgauw houdt zich onder andere bezig met een proces waarin een warmtewinningsplan voor de twee pionierende glastuinbouwers bij het ministerie van EZK is ingediend. Eind 2021 ontdekten enkele bewoners dit toen het ministerie van EZK de bewoners die in een bepaalde straal om de beoogde aardwarmteboringen wonen daar middels een briefkaart van op de hoogte bracht. Uit een bestudering van de aanvraag bleek dat de boringen niet beperkt zouden worden tot de grond onder het terrein van de aanvragers, maar onder andere ook onder de wijk Emerald Delfgauw zouden lopen. Op de website van de bewonersvereniging Delfgauw is te lezen: 'We vinden aardwarmte een bruikbare alternatieve duurzame energiebron t.o.v. kolen, olie en gas. Dat echter wel onder de voorwaarde dat het werkelijk volstrekt veilig is en je de naaste omgeving bijvoorbeeld niet later opzadelt met nadelige bijeffecten, zoals verzakkingen en bodemtrillingen en men de onverhoopte schades op een lastige wijze zelf moet gaan verhalen op de veroorzaker'.⁵ En dus ontstond de Initiatiefgroep Verantwoord Geothermie in Pijnacker-Nootdorp die niet alleen een document heeft opgesteld om uit te leggen hoe het speelveld van geothermie er in de gemeente Pijnacker-Nootdorp uitziet⁶, maar ook een zienswijze op het waterwinningsplan heeft ingediend: 'Toen ze destijds in Groningen naar aardgas gingen boren, zou dat ook zonder risico zijn. Intussen zijn we 1.500 aardbevingen verder en zitten de mensen daar met de narigheid. Er waren dus wel degelijk risico's voor de bodem maar de aansprakelijkheid voor de gevolgen daarvan is nooit goed geregeld en de ontstane schade is in veel gevallen nog niet vergoed of opgelost. Dat willen wij hier koste wat kost voorkomen. Niemand weet op dit moment wat op de langere termijn de gevolgen kunnen zijn. De vergunningen worden verleend voor een periode van 35 jaar. We willen dat heel precies wordt verwoord wie verantwoordelijk en aansprakelijk is als er zich problemen voordoen. Ook als een exploitant er niet meer is of in gebreke blijft, mag de omgeving daar niet de dupe van zijn'.⁷

⁴ Nieuwsbrief BWK van 8 oktober 2022.

⁵ www.bewonersverenigingdelfgauw.nl.

⁶ Initiatiefgroep Verantwoord Geothermie in Pijnacker-Nootdorp (2022). *Wild west geothermie in Pijnacker-Nootdorp?*

⁷ Artikel 'Iedereen moet blij kunnen worden en blijven van aardwarmte' van 6 januari 2022, op www.telstaronline.nl.

De hierboven beschreven opinies geven aan dat eerdere communicatiepogingen van de gemeente in het kader van het plan van aanpak voor aardgasvrije wijken met gebruik van geothermie als warmtebron niet alle bewoners heeft bereikt. BOVEN schreef al eerder dat communicatie over de energietransitie veelal pas landt als bewoners de consequenties van een beslissing voor henzelf scherp voor ogen krijgen.⁸

Na eerdere onlinebijeenkomsten vanaf 2020 (vanwege corona) heeft de gemeente in oktober 2022, mede op verzoek van de Initiatiefgroep Verantwoord Geothermie, een inloopbijeenkomst georganiseerd. Dit met medewerking van het ministerie van EZK en de SodM omdat de gemeente inmiddels wist bij welke contactpersonen van deze organisaties ze kan aankloppen om een inhoudelijke uitleg te geven. Tijdens de bijeenkomst hadden verschillende bij het geothermieproces betrokken partijen een eigen standje zodat de inwoners een uitleg konden krijgen over (de werking van) geothermie. Naast de gemeente waren zoal aanwezig aardwarmteproducenten, het ministerie van EZK, TNO en SodM. De bijeenkomst is door ongeveer 80 inwoners bezocht en gezien de reacties die de gemeente kreeg is dit als positief ervaren. Maar stelt Bulten 'het waren wel vooral mensen van bewonersbewegingen, omdat de meeste inwoners eigenlijk niet echt geïnteresseerd zijn en denken "het zal mijn tijd wel duren"'. Van Kuppeveld vult daarop aan dat inwoners de Groningse veiligheidszorgen ook wel als breekijzer gebruiken om hun overlastzorgen te adresseren.

In aanloop naar de inloopbijeenkomst van oktober 2022 heeft de gemeente een nieuwsbrief opgesteld waarin zij op een toegankelijke wijze informatie verstrekt over aardwarmte. De nieuwsbrief is verschenen in de lokale krant. Hierin werd ook ingegaan op de veiligheid van aardwarmte.

VEEL GESTELDE VRAGEN OVER DE VEILIGHEID VAN AARDWARMTE

"Komt er ook gas naar boven tijdens het oppompen van water?"

Tijdens het boren is er een kleine kans dat er gas onder druk naar boven komt. Door veiligheidsmaatregelen te nemen tijdens de boring, zoals o.a. afsluiters, kan dit risico worden beheerst en kan een hoge druk worden weerstaan. In het opgepompte water zit vaak wat gas opgelost. Dit wordt afgevangen en als dat mogelijk is gebruikt in een stookinstallatie om extra warmte of elektriciteit op te wekken. Het meeproduceren van gas kan en moet veilig. Daarom wordt er voldoende afstand gehouden tussen de installatie en de omliggende bebouwing.

"Wordt ons grondwater niet vervuild?"

Bij aardwarmtewinning wordt het warme (en zoute) aardwarmtewater uit de diepe bodemlagen naar boven gebracht. Door het gebruik van buizen met een cementen afdichting wordt voorkomen dat het zoute water in contact komt met het zoete grondwater in de bovenste bodemlagen. Daarnaast wordt de staat van de buizen gemonitord om lekkage te voorkomen. Als er toch een breuk ontstaat wordt de productie stopgezet.

"Krijgen we door aardwarmtewinning geen aardbevingen?"

Aardbevingen kunnen ontstaan als er in de diepe ondergrond een aardlaag verschuift langs een breuk en door veranderingen in de ondergrondse spanningstoestand. Een spanningsverandering in de ondergrond kan ontstaan door de opbouw van natuurlijke spanningen in de aardkorst, zoals in het zuidoosten van Nederland, maar ook door menselijk handelen in de diepe ondergrond, zoals bij het winnen van aardgas. De toename van spanning door aardwarmtewinning is anders dan door gaswinning. In tegenstelling tot gaswinning worden bij de winning van aardwarmte vrijwel geen stoffen uit de ondergrond gehaald: alleen de warmte wordt eruit gehaald. De gemiddelde druk in de diepe ondergrond blijft vrijwel gelijk. Alleen de aardlaag waar de warmte uit gehaald wordt, en de direct onder- en bovenliggende aardlagen, koelen af. De diepe ondergrond krimpt iets door de afkoeling. Daardoor ontstaat een kleine spanningsverandering. In Nederland meet het KNMI-netwerk alle aardbevingen. Uit ervaringen bij vergelijkbare aardwarmtebronnen blijkt dat de kans op voelbare aardbevingen door aardwarmtewinning in Pijnacker-Nootdorp erg klein is.

"Kunnen we last krijgen van bodemdaling?"

De extra bodemdaling door het boren naar aardwarmte is heel klein. Dit gaat over enkele mm in 30 jaar. De bodemdaling in onze gemeente door o.a. verdroging van de veenlagen is vele malen groter namelijk 0,20 cm in 30 jaar.

"Hoe wordt overlast zo veel mogelijk beperkt?"

Tijdens de boorfase kan overlast veroorzaakt worden in direct omliggende gebieden, door het boren zelf, geluid en door de vervoersbewegingen voor aan- en afvoer van materialen. In de Mijnbouwwet en Milieuwetgeving worden hier strikte regels aangesteld.

⁸ BOVEN (2022). *Burgerbetrokkenheid bij de risico's en onzekerheden van de energietransitie.*

Van Kuppeveld en Bulten zien geen meerwaarde om het informeren over geothermietoepassingen aan de veiligheidsregio over te laten die een wettelijke taak heeft als het om risicocommunicatie gaat. 'Communicatie vanuit de veiligheidsregio komt toch minder goed aan.' Ook zien zij geen meerwaarde om het bevoegd gezag te worden van de vergunningverlening te worden, en vanuit die rol meer invloed uit te oefenen op het proces. Van Kuppeveld: 'Daarvoor is onze organisatie ook niet geëquipeerd. Onze meerwaarde ligt vooral in het aan elkaar knopen van de verschillende partijen om onze inwoners op een goede manier te kunnen informeren.'

Van Kuppeveld benadrukt tot slot dat het van groot belang is om als alle betrokken overheidslagen en organisaties als één overheid op te treden omdat de inwoners dat simpelweg verwachten. Dit vergt inzet en discipline van alle overheidsactoren om samen een voldoende veilige energietransitie mogelijk te maken.

Voorkomen van bestuurlijke fragmentatie

BOVEN schreef eerder over het risico van bestuurlijke fragmentatie dat optreedt als overheidsorganen niet als onderdeel van één overheid willen opereren: 'een deel van de besluitvorming over initiatieven voor de energietransitie ligt op nationaal niveau via bijvoorbeeld het instrument van het rijksinpassingsplan uit de huidige Crisis- en herstelwet (dat zal worden opgenomen in de Omgevingswet). Soms ook wordt door een naburige gemeente besloten over een initiatief op het grondgebied van die gemeente met effecten op uw gemeente. In beide gevallen bestaat het risico op bestuurlijke fragmentatie: overheden die verwijzen naar een andere overheid als verontschuldiging dat het risico niet aan hen te wijten is. Uiteindelijk is uw inwoner vooral geholpen als de verschillende bestuursorganen gezamenlijk optrekken, rationeel redenerend vanuit het algemeen belang maar met een empathisch oog voor lokale belangen. Het is daarom ook een bestuurlijke opgave om de verschillende betrokken regionale samenwerkingsverbanden zoals de RES-regio's, de Omgevingsdiensten en de Veiligheidsregio's integraal te laten adviseren in plaats van divergerend vanuit alleen het eigen specialistische perspectief.'⁹

⁹ BOVEN (2021). *Vragen en antwoorden over de bestuurlijke omgang met veiligheidsrisico's van de energietransitie.*